

РОЗВИТОК БІОМЕДИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК ПРОЦЕС ВТОРГНЕННЯ В ПРИРОДНО-БІОЛОГІЧНУ СУТНІСТЬ ЛЮДИНИ, ЩО ПОТРЕБУЄ СВОГО УНОРМУВАННЯ

Двірська О. В.

*магістр права, завідувач відділу інтернатури
факультету безперервного професійного медичного розвитку,
ВНЗ Київський медичний університет
м. Київ, Україна*

Сучасний стрімкий розвиток біологічної і медичної науки відкрив принципово нові методи лікування хворих шляхом відтворення нових органів, запропонував нові можливості в розвитку біотехнологій, які зумовили виникненню такого напряму наукової діяльності як біоетика. Розвиток біоетики став реальним та зумовлюючим, і як відмічають науковці став поштовхом для розробки даної проблеми тільки в другій половині ХХ ст., коли світове співтовариство зіткнулося з такими важливими явищами у суспільному житті як: а) впровадження в життєдіяльність суспільства та держави принципу пріоритету прав людини і зосередження суспільно-державних інституцій на увазі забезпечення прав і свобод людини; б) інтенсивного прогресу у багатьох напрямках розвитку медицини, зокрема: відкриття подвійної структури ДНК, яке започаткувало розвиток генетичного вчення за допомогою якого людина виявляє головне джерело своєї біологічної ідентичності (1953 р.); початок застосування реанімаційних технологій (1954 р.); перша наукова праця про трансплантацію нирки (1955 р.); перші вдалі документально зафіксовані експерименти зі штучним заплідненням тварин *in vitro* (1959 р.); початок клінічного застосування гормональних контрацептивів (1960 р.); перша трансплантація людського серця (1967 р.); народження першої дитини (дівчинки) в результаті запліднення шляхом використання технології запліднення у пробірці і перенесення ембріонів в людський організм (1978 р.); народження клонованої вівці Доллі (1997 р.) та наукова сенсація, інформація про народження першої клонованої людини (2002 р.) тощо.

Застосування нових медичних технологій по відношенню до лікування людини породило виникненню значної кількості морально-етичних проблем, які не могли бути вирішені в рамках однієї тільки лікарської етики та деонтології. У зв'язку з цим виходом із ситуації, що склалась, стало закріплення біоетики як міждисциплінарної галузі знань, як науки, що дає можливість пояснити морально-етичні і правові аспекти медицини.

Як зазначається у спеціальній літературі, термін «біоетика» був у 1927 році започаткований Фріцем Ягр у його науковій статті «Біоетичний імператив» в зв'язку з обґрунтуванням моральних засад використання лабораторних тварин і рослин[1].

Фундатором сучасної біоетики вважається американський біолог В. Р. Поттер, який у 1971 р. опублікував книгу «Біоетика, міст у майбутнє», де висвітлював цю науку в ракурсі біологічних знань і загальнолюдських цінностей. Надалі біоетика розвивалася переважно в контексті медичних проблем, що дало привід для появи її синоніма – біомедичної етики. Слід зазначити, що в Україні загально-цивілізаційні передумови біоетичного знання повною мірою почали проявлятися у 90-і рр. XX ст., хоча самі біологічні технології почали освоюватися набагато раніше.

Біоетика слово іншомовного походження, зокрема з грецької мови *bíos* – життя, *ethos*, грец. – звичай, правило) – це філософська категорія, що охоплює етичні аспекти меж дозволеного втручання в людське ество засобами сучасної науки[2, 108,277].

Важливу роль у розумінні біомедичної етики як одного з рівнів регулювання медичної діяльності відіграє визначення самого поняття. У контексті розгляду рівнів соціального регулювання медичної діяльності біоетика (біомедична етика) – це міждисциплінарна наука, що займається вивченням морально-етичних, соціальних і юридичних проблем медичної діяльності в контексті захисту прав людини.

Біоетика повинна створити сукупність обов'язкових для всього людства моральних принципів, норм і правил, визначити межу втручання людини у природу, перехід через яку неприпустимий. Необхідно зазначити, що еволюція медичної етики має свої давні істотки видатні лікарі наприклад, такі як Гіппократ та його принцип «не нашкодь», Парацельс та його принцип «роби добро».

Основні причини, що зумовили актуальність та інтенсивний розвиток біомедичної етики (біоетики) останнім часом є 1) якісно новий рівень розвитку медицини, що поставив перед суспільством безліч соціальних, морально-етичних і правових проблем; 2) заклопотаність людства безпекою, яка виникла в зв'язку з розвитком медичної науки, і непередбачуваністю наслідків впровадження у практику недостатньо перевірених нових досягнень біомедичних технологій; 3) недостатність норм медичної етики і деонтології при поясненні пошукових відкриттів при розв'язуванні проблемних питань медицини.

Реалізація та захист біомедичних прав людини здійснюються переважно на національному рівні. Незважаючи на те що право на здоров'я належить до міжнародних стандартів прав людини, забезпечення реалізації яких здійснюється як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Слід зауважити, що розглядаючи визначення біоетики як юридичної категорії «правова біоетика» – *це сукупність правових норм, які*

регулюють наукові дослідження та медичну практику, об'єктом яких є людина. Вперше біомедичні права були відокремлені в окрему категорію прав людини для реалізації і конкретизації права на здоров'я тільки у ХХ ст. На міжнародному рівні ці права переважно закріплені в рекомендаційних актах. Винятком є положення Конвенції Ради Європи про захист прав та гідності людини у зв'язку з використанням досягнень біології та медицини 1997 року (далі – Конвенція 1997 р.). Зазначена Конвенція була прийнята Радою Європи та Європейським Союзом у м. Ов'єде 4 квітня 1997 року, метою та предметом якої є: захист людської гідності і тотожності при застосуванні сучасних можливостей біології і медицини; недоторканність біологічної цілісності людини; повага до самовизначеності людини. У вказаній Конвенції передбачено, що інтереси та благополуччя окремої людини превалюють над виключними інтересами усього суспільства або науки. Біологічна цілісність людини це – 1) цілісність тіла; 2) цілісність психіки; 3) цілісність генетичного матеріалу людини. В зазначеному міжнародному документі окреслено біомедичні права які свідомо не впорядковані та не деталізовані, а подані узагальнено, з описом основних напрямів, яких повинні дотримуватися держави, які взяли на себе зобов'язання за даним договором [2, с. 123]. Так наприклад, рівноправний доступ до медичної допомоги належної якості (ст. 3), професійні стандарти у сферу здоров'я, включаючи наукові дослідження (ст. 4). В главі II «Згода», в ст. 5 окреслені «загальні правила» на добровільну інформовану згоду на втручання у сферу здоров'я людини в якій зазначено, що будь-яке втручання у сферу здоров'я людини може здійснюватися тільки після добровільної та свідомої згоди на нього відповідної особи, якій заздалегідь надається відповідна інформація про мету і характер втручання, а також про його наслідки та ризики. Відповідна особа у будь-який час може безперешкодно відкликати свою згоду. В Конвенції зафіксовано, що особи, які неспроможні дати згоду (ст. 6), та які страждають психічними розладами (ст. 7), а також у випадках надзвичайної ситуації коли відповідна згода не може бути отримана, то будь-яке необхідне з медичної точки зору втручання може негайно здійснюватися в інтересах здоров'я людини (ст. 8). В ст. 10 глави III Конвенції зазначено право людини на повагу до її особистого життя, тобто обмеження надання інформації стосовно стану її здоров'я, також заборонена дискримінація, та втручання у геном людини тощо[3].

Згідно ст. 31 зазначеного документа, можуть укладатися додаткові протоколи, спрямовані на застосування і розвиток викладених у Конвенції принципів у конкретних сферах. При цьому кожен протокол має таку саму юридичну чинність, що і сама Конвенція. На даний час вже розроблено три Додаткових протоколи: 1) Додатковий протокол до Конвенції про захист прав і гідності людини у зв'язку із застосуванням досягнень біології та медицини, який стосується заборони клонування

людських істот (Париж, 12 січня 1998 р.); 2) Додатковий протокол до Конвенції про права людини та біомедицину щодо трансплантації органів і тканин людини (Страсбург, 24 січня 2002 р.); 3) Додатковий протокол до Конвенції про права людини та біомедицину в галузі біомедичних досліджень (Страсбург, 25 січня 2005 р.) [3].

Таким чином, розвиток права на охорону здоров'я людини зумовило до виділення окремого компонента біомедичних прав людини, що є конкретизацією і деталізацією права на здоров'я в біомедичній сфері (питання трансплантації, клонування, біомедичних дослідів тощо). Реалізація цих прав обумовлена розширенням міжнародного співробітництва з урахуванням розвитку медицини та переведенням його на універсальний рівень

Про актуальність проблем правового регулювання медичної діяльності особливого значення набувають питання ролі, значення і правових особливостей функціонування комітетів з питань етики (етичних комітетів) в галузі охорони здоров'я громадян. Ситуація, що існує сьогодні, дозволяє розглядати етичні комітети як засіб захисту прав пацієнта й окремих категорій населення та важливий інструмент юридичної регламентації окремих видів медичної діяльності.

Основні принципи державної політики в галузі біоетики в Україні, що торкаються громадяни України та їх права на охорону здоров'я є – найважливішим пріоритетом нашої держави. Впровадження і використання результатів наукової та промислової діяльності суспільства, держави повинні не спричиняти негативну дію на стан здоров'я людини та живої природи і її складових. Дотримання прав і свобод людини і громадянина в галузі охорони здоров'я та забезпечення пов'язаних з ними державних гарантій базується на: гуманістичній спрямованості; забезпеченні пріоритету загальнолюдських цінностей над національними, груповими або індивідуальними інтересами; підвищенні медико-соціального захисту найбільш вразливих верств населення; рівноправності громадян, демократизм і загальнодоступність медичної допомоги та інших послуг у галузі охорони здоров'я; відповідність завданням і рівню соціально-економічного та культурного розвитку суспільства; науковій обґрунтованості; матеріально-технічному і фінансовому забезпеченні; орієнтації на сучасні стандарти здоров'я та медичної допомоги; поєднанні вітчизняних традицій і досягнень із світовим досвідом у галузі охорони здоров'я тощо [4, с. 29].

Держава реалізуючи свою політику у зазначеній сфері, поряд з іншими напрямками приймає нормативно-правові акти, які гарантують громадянам дотримання етичних принципів і правових приписів, що регламентують наукову та практичну діяльності в галузі біології та медицини

Найважливішим фактором державної політики в галузі біоетики є принцип розвитку біоетичних норм і правил, які повинні передувати

впровадженню в практику новітніх технологій, гарантувати при їх застосуванні громадянам України особисті права і свободи, забезпечувати повагу до їх людської гідності, тілесної цілісності та індивідуальності, а також збереженню навколишнього природного середовища.

Слід зауважити, що основними напрямками державної політики в галузі біоетики є формування законодавчої та нормативної бази, вдосконалення існуючих правових приписів, що стосується біоетики, з врахуванням міжнародних стандартів та норм.

Останнім часом в нашій державі відбуваються значні зміни в сфері охорони здоров'я. Україна зробила значні кроки у напрямі формування правової системи, що забезпечує захист прав людини у сфері охорони здоров'я та біомедичних досліджень. Нашою країною підписано та ратифіковано усі основні документи Ради Європи у зазначеній сфері.

Одним з важливих документів який підписала та ратифікувала Україна є «Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони». В зазначеному документі у главі 22 «Громадське здоров'я» йде мова про те, що сторони угоди розвивають співробітництво в напрямку зміцнення системи охорони здоров'я людини в Україні та її потенціалу, зокрема шляхом впровадження реформ, подальшого розвитку первинної медико-санітарної допомоги та навчання персоналу. Україна поступово наближує своє законодавство та практику медичної діяльності до принципів *acquis* ЄС, зокрема у сфері інфекційних хвороб, служб крові, трансплантації тканин і клітин тощо [10]. Зважаючи на вище зазначене в Україні розпочала роботу Стратегічна дорадча група з питань реформування системи охорони здоров'я при міністерстві охорони здоров'я. Ця Стратегічна дорадча група працює над проектом «Національна стратегія реформування охорони здоров'я в Україні на період 2014–2020 років». Сам Стратегія включає в себе: 1. Показники здоров'я та стан системи охорони здоров'я України, тобто основні політичні аспекти; 2. Цілі, цінності та основні завдання системи охорони здоров'я України; 3. Архітектура системи охорони здоров'я, зокрема стратегічні можливості для України: а) з надання послуг: зміцнення первинної медичної допомоги, реформа мережі лікарень, служба екстреної допомоги, стоматологічної допомоги; б) фінансування системи охорони здоров'я: виявлення джерел фінансування, розподіл функцій покупців та надавачів послуг, закупівельне агентство, об'єднання коштів, перехід від постатейного фінансування до системи оплати за надані послуги, впровадження медичного страхування; в) управління: реформування МОЗ, інституційне перепрофілювання, автономність постачальників послуг; г) інші важливі сфери системи охорони здоров'я: контрактування персоналу, навчання та підвищення кваліфікації, фармацевтичний сектор, поліпшення медичної інформації;

інформатизація охорони здоров'я.); 4. Побудова нової системи охорони здоров'я: розробка концепції та план дій (короткострокові дії (2015–2016 рр.), середньострокові дії (2017–2018 рр.), довгострокові дії (2018 р. і далі). Слід зауважити, що проект зазначеного документу був представлений на громадське обговорення, що є для нашої держави новою позитивною практикою, і 23 січня 2015 року, відбулось публічне громадське обговорення проекту Національної Стратегії побудови нової системи охорони здоров'я в Україні на період 2015–2025 рр. за участі Міністра охорони здоров'я О. Квіташвілі та експертів, що приймали безпосередню участь у розробці цього проекту. Стратегія була презентована в більшості регіонів України, де експерти, лікарі та лідери громадської думки мали змогу запропонувати свої ідеї та бачення, частина з яких знайшла відображення в Стратегії. Першим кроком реформування медицини стала передача закупівель ліків міжнародним організаціям. Пакет законопроектів, які врегульовують ці питання були розроблені Міністерством охорони здоров'я, спільно з БФ «Пацієнти України», міжнародними організаціями та парламентським Комітетом.

Зрозуміло, що в процесі реформування такої важливої системи, як сфера охорона здоров'я необхідність прийняття нових законодавчих актів та зміни існуючих законодавчих актів стане необхідним, тому при реалізації положень зазначеної Стратегії слід ретельно зважати на такі основні базові засади відносно того, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, та те, що держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Інтереси та благополуччя окремої людини превалюють над виключними інтересами усього суспільства або науки, біологічна цілісність людини це цілісність тіла, психіки, генетичного матеріалу людини.

Література:

1. Goldim, J. R. (2009). Revisiting the beginning of bioethics: The contribution of Fritz Jahr (1927). *Perspect Biol Med*, Sum, 377–380 c;

2. Сучасний словник іншомовних слів; близько 20 тис. слів і словосполучень / Уклали: О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк. – К.: Довіра, 2006. – 789 с.

3. Про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину. Міжнародний документ. Конвенція від 04. 04. 1997 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_334. Додатковий протокол до Конвенції про захист прав і гідності людини щодо застосування досягнень біології та медицини, стосовно заборони клонування людських істот (ETS N 168). Рада Європи; Протокол, Міжнародний документ від 12.01.1998 № 168– URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_526/card2#Card; Додатковий протокол до Конвенції про

права людини та біомедицину щодо трансплантації органів і тканин. Рада Європи; Протокол, Міжнародний документ від 24.01.2002 № ETS N 186–URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_684; Додатковий протокол до Конвенції про права людини та біомедицину в галузі біомедичних досліджень. Рада Європи; Протокол, Міжнародний документ від 25.01.2005 № ETS N 195– URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_686.

4. Коваль А.М. Статус пацієнта: адміністративно-правове регулювання. Дис. канд.

5. Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Міжнародний документ від 27.06.2014. – *[[Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/984_011; Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським. Закон України від 16.09.2014 № 1678-VII, станом на 16.09.2014.// Відомості Верховної Ради України – 2014– № 40 – Ст. 2021.*

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-501-6-10>

ПРАВО НА СВОБОДУ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ: ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПІД ЧАС ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Донченко Ольга Павлівна

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
асистентка кафедри теорії права та прав людини,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

Право на свободу вираження поглядів є однією з найважливіших засад побудови демократичної держави та умовою життєвої активності кожної людини. В Україні це право гарантується статтею 34 Конституції України, статтею 10 Європейської конвенції з прав людини та статтею 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [1, 2, 3].

Воно включає: а) право мати свої переконання (право дотримуватися своїх поглядів); б) право шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї без втручання органів державної влади та незалежно від державних кордонів (свобода інформації); в) право самостійно обирати форму вираження поглядів і переконань (усну, письмову, художню, жестову тощо) [4, с. 5].